

Актуальні
питання
слов'янського
мовознавства

Випуск XIX

Одеса-2024

Міністерство освіти і науки України

Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Кафедра слов'янського мовознавства

*Актуальні питання
слов'янського мовознавства*

Випуск XIX

Одеса
2024

ББК 81.41я43
УДК 808.1 (082)

У збірнику вміщені статті зі широкого кола лінгвістичних та методичних проблем славістики: з питань історії та теорії слов'янських мов, методики викладання дисциплін славістичного та лінгвістичного циклу.

Для викладачів вищих та середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного слов'янознавства.

Відповідальний редактор –

О.О. Ілясов

Редакційна колегія збірника:

доктор філологічних наук, професор *В.Б. Мусій*
кандидат філологічних наук, доцент *О.М. Новак*
кандидат філологічних наук, доцент *М.А. Сокаль*
кандидат філологічних наук, доцент *О.О. Кон*
кандидат педагогічних наук, доцент *А.О. Буднік*
кандидат філологічних наук, доцент *Н.І. Кердівар*
кандидат філологічних наук, викладач *В.В. Дашкова*
викладач *Н.К. Турбарова*
викладач *О.О. Ілясов*

Рецензенти:

Н.Г. Ареф'єва – доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Ю.А. Шпаляренко – кандидат педагогічних наук, старший викладач, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Друкується за ухвалою Вченої ради ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», протокол № 7 від 26 грудня 2024 року

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», 2024

© Кафедра слов'янського мовознавства, 2024

© О.О. Ілясов, упорядник, 2024

<i>Топал Д.Ю. (науковий керівник – к. філол. н., доцент Сокаль М. А.)</i>	
Про засвоєння навички правильного письма здобувачами початкової освіти.....	91
<i>Мирзахмедова К.М. (науковий керівник – к. філол. н., доцент Сокаль М. А.)</i>	
Організація роботи над елементами лексики у початковій школі.....	95
<i>Атаман М.С., Кон О.О.</i>	
Особливості збагачення мовлення учнів початкових класів фразеологічними одиницями на основі міжпредметних зв'язків.....	98
<i>Гур'янова Д.С., Кон О.О.</i>	
Етимологічна робота на уроках української мови у початкових класах.....	106
<i>Салій Ю. (науковий керівник – к. філол. н., доцент Сокаль М. А.)</i>	
Особливості монологічного мовлення та завдання для його розвитку у здобувачів початкової освіти.....	113
<i>Саєнко О.Р., Кон О.О.</i>	
Формування мовленнєвої компетенції учнів початкових класів засобами лінгвістичної казки.....	119
<i>Закаляпіна С.С., Кон О.О.</i>	
Активізація словникового запасу молодших школярів під час роботи з текстами художніх творів.....	127
<i>Кон О.О.</i>	
Практичні аспекти вивчення латинської мови у закладах вищої освіти.....	135
<i>Сокаль М.А., Ілясов О.О.</i>	
Зайомство майбутніх перекладачів з невербальною складовою етикету.....	142
<i>Ілясов А.А., Кон О.О.</i>	
Ігри з лінгвістичним компонентом як засіб розвитку мовленнєвої компетенції здобувачів вищої освіти на практичних заняттях з риторики.....	149
<i>Дашкова В.В.</i>	
Зоосемічні фразеологічні одиниці як аспект вивчення лексики української мови іноземними студентами.....	157
НАШІ АВТОРИ.....	166

ЕТИМОЛОГІЧНА РОБОТА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті описано особливості етимологічної роботи на уроках української мови у початковій школі, формування у школярів інтересу до етимології. Автори зазначають, що розуміння етимології слова дозволяє вчителю захопити увагу учнів багатством мовних скарбів, розвинути у них дбайливе ставлення до кожного слова, а також стимулювати роздуми про його походження і значення.

Ключві слова: початкова освіта, методика викладання мови, етимологія.

У сучасний період, коли українська мова активно утверджується в усіх сферах життя, питання ставлення до неї набуває особливої актуальності. Зацікавлення учнів уроками української мови зростає, коли процес навчання будується на яскравих прикладах, які викликають емоційний відгук, наукових дослідів, що сприяють заглибленню в тему, а також захопленні дітей до самостійного дослідження предмета, який викликає інтерес.

Лексичний склад української мови є динамічною системою, що постійно розвивається, реагуючи на потреби суспільства у нових словах для позначення явищ, предметів чи процесів. Відкритість цієї системи забезпечує її здатність адаптуватися до змін у житті суспільства, що підтверджується дослідженнями вчених (А.П. Грищенко [7], Л.І. Мацько [5] та ін.).

Впровадженню етимологічного аналізу в практику початкової школи присвячено дослідження О. Дубіни [2], С.М. Дубяги, Ю.М. Шевченко [3],

Л.В. Лук'яник [4], О. Титової [8], Т. Торчинської [9] та ін. Однак аналіз програм для початкових шкіл свідчить про недостатню увагу до історичного розвитку лексики в розділі «Лексикологія», який включено в навчальні програми.

Розуміння етимології слова дозволяє вчителю захопити увагу учнів багатством мовних скарбів, розвинути у них дбайливе ставлення до кожного слова, а також стимулювати роздуми про його походження і значення. Етимологічна робота зі словом, яку ще називають етимологізацією (О. Пономарів), має не лише навчальну, а й загальнокультурну цінність. Вона сприяє розумінню мови як явища, що є важливим для суспільства.

Використання етимології в навчанні української мови додає урокам емоційного забарвлення і стимулює активну позицію дитини у процесі здобуття знань. Цей підхід демонструє, як взаємодія внутрішніх і зовнішніх чинників формує мотивацію учнів до навчання. Зокрема, під час уроку в експериментальному класі на тему «Правила переносу слів» учителька інтегрувала етимологічний матеріал, що значно пожвавило інтерес школярів до теми.

Практичний приклад етимологічної роботи

На уроці з теми «Правила переносу слів» учителька, закріплюючи вивчені правила, використала історичний контекст їх виникнення:

Учителька пояснила, що давні переписувачі писемних пам'яток не знали сучасних правил переносу слів, оскільки писали уставним письмом. У 1566 році Мануцій Молодший у своїх друкованих книгах вперше дав докладні вказівки щодо переносу слів. Це викликало зацікавлення учнів, які за допомогою інтерактивних завдань порівнювали сучасний підхід до переносу слів із історичними практиками.

Аналіз уроків показав, що творчі педагоги, виходячи за рамки навчальної програми, застосовують етимологічний підхід для активізації пізнавальної діяльності учнів. Учні переживали інтелектуальне задово-

лення, досліджуючи етимологію слів, що сприяло підвищенню їхньої цікавленості у вивченні мови. Це підтверджує операційно-діяльнісний компонент навчальної діяльності, який активізується через такі методи.

Прикладом інноваційного підходу є урок із теми «Алфавіт». Учитель використав історію походження слова «буква», що дозволило учням заглибитися в тему:

Учитель розповів, що слово «буква» прийшло до нас зі старослов'янської мови через запозичення з германських мов. Історія слова пов'язана з деревом буком, на дощечках якого вирізьблювали письмена. Учні виявили великий інтерес до несподіваного етимологічного ланцюжка: *буква – бук – дуб – бузина*.

Використовується практична вправа: учні записували слова в алфавітному порядку, що сприяло закріпленню знань про структуру алфавіту та розвиток навичок грамотного письма.

Таким чином, етимологічний підхід у навчанні демонструє високу ефективність, оскільки:

- Сприяє формуванню пізнавального інтересу.
- Збагачує навчальний процес емоційними й інтелектуальними компонентами.
- Дає можливість поєднувати історичний і сучасний контексти мови, роблячи навчання захоплюючим і корисним.

Практичний досвід свідчить, що використання етимології стимулює учнів до активного дослідження мовних явищ, що є основою для розвитку їхнього інтелектуального потенціалу.

На одному з уроків вчителька використала етимологічний ланцюжок слів-родичів, що несподівано для дітей створив проблемну ситуацію під час розгляду теоретичного матеріалу. Подібний підхід, що включає елементи історизму, є ефективним засобом збудження інтересу учнів до вивчення мови.

Однак дані констатувального експерименту свідчать, що більшість педагогів віддають перевагу завданням репродуктивного характеру і лише зрідка використовують етимологію як інструмент формування інтересу до української мови. Творчі вчителі, які акцентують увагу на етимологізації слів і термінолексем, створюють сприятливі педагогічні умови для розвитку пізнавального інтересу до мови як навчального предмета. Вони враховують:

Дослідження пізнавальної активності учнів зосереджувалося на таких аспектах:

Широта інтересу – діапазон проявів інтересу до етимології, зокрема дослідження походження слів, їхніх етимонів та первісних значень.

Глибина інтересу – прагнення учнів визначати мови-джерела, мови-посередники і шляхи запозичення слова.

Стійкість і дієвість інтересу – готовність учнів активно долучатися до вивчення етимологічного матеріалу.

Використання етимології слова як засобу навчання дозволяє:

1. Розширювати кругозір учнів.
2. Формувати навички мислення і аналізу.
3. Запобігати формалізму у засвоєнні знань.
4. Стимулювати пізнавальний пошук і дослідницьку діяльність.

Н. М. Бібік [1] зазначає, що більшість учнів цікавляться розпізнаванням понять («Що це?», «Чому так називається?»), що свідчить про «голод фактів» у дітей. Подібні питання виникають імпульсивно, без зовнішнього стимулювання, що підкреслює природну допитливість школярів.

Аналіз пізнавальної активності учнів початкових класів виявив характерні риси їхньої допитливості. Учні 3-го класу приваблює здебільшого праслов'янська лексика, пов'язана з темами: «Людина», «Сім'я», «Господарська діяльність». Натомість запозичені слова викликають мен-

ший інтерес, хоча антропоніми грецького і латинського походження, такі як власні імена, зацікавлюють школярів.

У 4-му класі інтерес до етимології стає більш усвідомленим, витісняючи стихійну цікавість. У цьому віці запитання учнів часто стосуються сутності явищ, моральних понять і людської поведінки. Наприклад, слова «чемний», «гречний», «хам» мають здебільшого запозичене походження, що привертає увагу учнів. Також значний інтерес викликає мовна термінологія, обов'язкова для вивчення.

Проведений аналіз свідчить, що рівень інтересу до етимології слова залежить від загального рівня допитливості учнів. Для школярів із високою пізнавальною активністю характерне глибоке прагнення розкрити суть слова, його семантику й походження. Натомість учні з епізодичною цікавістю зосереджуються лише на новизні матеріалу, що обмежує їхній інтерес до поверхового рівня.

Ранжування тем за інтересом школярів виглядає так:

Перше місце: «Я і моє ім'я», «Моя сім'я», «Тваринний і рослинний світ».

Друге місце: «Батьківщина», «Моє місто», «Місяці і дні тижня», «Школа», «Час».

Третє місце: «Транспорт», «Одяг», «Їжа».

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що уміння школярів початкових класів працювати з етимологією слова зростають із віком, однак цей прогрес є незначним. Більшість учнів не опанували навіть базових мовних одиниць історичного мовознавства. Особливо це стосується використання словників: учні не володіють навичками швидкого пошуку потрібної інформації, що ускладнює практичну роботу з етимологічним матеріалом.

Отже, інтерес до етимології у школярів формується на основі їхньої природної допитливості, яка залежить від віку, пізнавального рівня та змісту матеріалу.

Етимологія слів формує в учнів стійкий інтерес до рідної мови, розвиває дослідницькі навички та поглиблює знання.

Впровадження етимологічної методики сприяє усвідомленню багатоговікового розвитку української мови.

Необхідно вдосконалити методичні підходи до роботи з етимологічними завданнями, зокрема збільшити кількість практичних вправ і навчити учнів користуватися словниками.

Важливо зробити акцент на творчих завданнях, які допоможуть школярам усвідомити зв'язок між звучанням слова, його походженням і значенням.

Ці заходи сприятимуть більш ефективному формуванню інтересу до мови як до пізнавальної дисципліни.

Використання історичних довідок і лексичних завдань сприяє розвитку національної самосвідомості учнів.

Список використаних джерел

1. Бібік Н.М. Засоби формування пізнавальних інтересів молодших школярів (досвід експериментального дослідження). URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/4/visnuk_10.pdf.
2. Дубіна О. Етимологія у мовленнєвій діяльності як засіб розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів. *Початкова школа*. 2005. № 10. С. 12-15.

3. Дубяга С. М., Шевченко Ю. М. Етимологічна робота як важливий засіб формування інтересу до мови в початкових класах. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Харків, 2009. Вип. XLV. С. 198–203.
4. Лук'яник Л. В. Розробка методики застосування етимологічного аналізу на уроках української мови в початкових класах. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2016. № 12(8). С. 17–23.
5. Укр. мова. Суч. довідник. Орфографія, граматика, стилістика, пунктуація / Л. І. Мацько, О. М. Мацько, О. М. Сидоренко. Харків : Клуб сімейн. дозвілля, 2013. 656 с.
6. *Методика навчання української мови в початковій школі: Навчально-методичний посібник / за ред. М.С. Вашуленка. Київ, 2011. 364 с.*
7. Сучасна українська літературна мова / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ, Н.І. Тоцька, І.М. Уздиган; за ред. А.П. Грищенка. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Вища школа, 1997. 439 с.
8. Титова О. Система роботи над словом. *Початкова освіта*. 2013. № 16. С. 19-24.
9. Торчинська Т. Етимологічна робота зі словом як основа розвитку інтересу до вивчення української мови в початковій школі. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2022. Вип. 1(7). С. 113-121.

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»

Кафедра слов'янського мовознавства

Науково-методичне видання

**Актуальні питання
слов'янського мовознавства**

Випуск XIX

*Здано до набору 31.11.2024. Підписано до друку 15.12.2024
Папір офісний. Гарнітура «Таймс». Ум. друк. арк. 4,94.
Обл.-вид. арк. 4,56. Тираж 300 прим.*

Актуальні питання слов'янського мовознавства / відп. ред. О.О. Ілясов. Вип. XIX. Одеса : Homeless Publishing, 2024. 169 с.

У збірнику вміщені статті з широкого кола лінгвістичних та методичних проблем славістики: з питань історії та теорії слов'янських мов, методики викладання дисциплін славістичного та лінгвістичного циклу.

Для викладачів вищих та середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного слов'янознавства.

ББК 81.41я43
УДК 808.1 (082)